

“ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA MAZMUNLAR VE İZAHİ” ADLI ESERDE KLASİK TÜRK ŞİİRİ VE ŞAİRLERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Özlem DÜZLÜ¹

Özet

Edebiyat alanındaki çalışmalarını halk edebiyatı sahasında yoğunlaştıran Ahmet Talât Onay, klasik Türk edebiyatıyla ilgili eserlere de imza atmıştır. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı” adlı ansiklopedik edebiyat lügatidir. Değeri her geçen gün artmakta olan bu eserin asıl hususiyeti klasik edebiyatımızın bazı mazmunları ile anlaşılması güç meseleleri hakkında açıklayıcı bilgiler vermesidir. Bu suretle klasik şiirimize yansımış eski âdetler, inanışlar, yaşam tarzından izler; zamanın ilim ve fenniyle alakalı bilgiler; bu şiirde yer alan kıssa, isim, terim ve kavramlar eserin muhteviyatına dâhil olmuştur. Yazar bu meselelerle ilgili izahatlarda bulunurken bazen de kendi görüşlerine yer vermiştir. Yazarın bu görüşleri arasında klasik edebiyatımızın Tanzimat’tan sonra çok tartışılan birtakım meseleleri de yer almaktadır. Ayrıca yazarın hakkında görüş bildirdiği bazı şairler bulunmaktadır. Bu çalışmada yazarın bu görüşleri klasik Türk edebiyatı hakkında yapılan tartışmalar bağlamında ele alınacak, hakkında çokça konuşulmuş klasik Türk şiiri ve şairlerine bir de Ahmet Talât Onay’ın penceresinden bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Talat Onay, Klasik Şiir, Şair

EVALUATIONS ABOUT CLASSICAL TURKISH POETRY AND POETS AT WORKS OF “MEANINGS AND EXPLANATIONS IN OLD TURKISH LITERATURE”

Abstract

Ahmet Talât Onay, who has focused his studies on the field of folk literature in the field of literature, has studied on the works of classical Turkish literature. One of these, and perhaps most importantly is the encyclopedic glossary literature called “ Meanings and Explanations in Old Turkish Literature”. The main characteristic of this work whose value is increasing every day is that it gives descriptive information about some of the issues that are

¹ Sakarya Üniversitesi Türk Dili Okutmanı, oduzlu@sakarya.edu.tr

difficult to understand in our classical literature. By this way, the old customs that are reflected in our classical poetry, beliefs, life-style tracks, knowledge about science; the parable, names, terms and concepts in this poem have been included in the content of the work. While the author gave some information about these issues, sometimes he included his own views. A number of issues that are debated after the reforms in our classical literature are included in one of the author's views. There are also some poets who gave their opinions about the author. In this study, the views of the author will be discussed in the context of the debate about the classical Turkish literature and the classical Turkish poetry and poets that are discussed previously will be examined in the point of view of Ahmet Talât Onay.

Key Words: Ahmet Talat Onay, Classic Poem, Poet

Giriş

“Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı”² adlı eser, edebiyat çalışmalarını halk edebiyatı alanında yoğunlaştırmış Ahmet Talât Onay'ın (ö.1956) klasik Türk edebiyatı sahasında kaleme aldığı ansiklopedik edebiyat lügatidir. Eser, içine doğduğu medeniyetten kopuş neticesinde ve buna binaen oluşmuş bir ortamda, her geçen gün muhataplarıyla arasındaki mesafesi artan bir edebiyatı üstadı Veled Çelebi İzbudak'ın tavsiyesiyle gençlere tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır. Üstadının tavsiyelerine duyduğu güvenle çalışmaya başlayan Onay; lügat ve lügat şerhleri, tarihler, biyografik eserler, klasikler, divanlar ve dinî-tasavvufî nitelikteki pek çok kaynaktan; Veled Çelebi, Tahir Olgun, Fuat Köprülü gibi âlimlerin birikimlerinden istifade ederek 1000'e yakın madde oluşturmuştur. Böylece klasik şiirimizin mısralarına karışmış eski âdetler, inanışlar, yaşam tarzından izler; bu şiirde yer alan kıssa, isim, terim ve kavramlar; zamanın ilim ve fenniyle alakalı bilgiler tespit edilip açıklanmıştır. Bununla birlikte açıklanan hususlara örnek oluşturmak üzere seçilen beyitlerle klasik şiirin estetiği yansıtılmış, bu beyitlerin kısa tahlilleri yapılarak klasik şairlerimizin hayal dünyalarının anlaşılmasına da katkı sağlanmıştır. Ayrıca yeri geldikçe anlatılan fıkra ve anekdotlarla esere samimi bir üslûp kazandırılmıştır. Eserde bazı maddelerin açıklamasında konuyla alakalı olarak yazarın kendi görüşlerine de tesadüf edilir. Yazarın görüş bildirdiği konular arasında klasik şiirimizin Tanzimat'tan sonra çokça tartışılmış birtakım meseleleri de yer almaktadır. Yazar ayrıca bazı şairlerimiz hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur.³

² Bildiri metninin bundan sonraki kısmında eser için, Prof. Dr. Ömür CEYLAN'a ait, ETEM şeklindeki kısaltma kullanılmıştır.

³ Eser hakkında tanıtıcı bilgi için ayrıca bkz. Ahmet Talat ONAY, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemal KURNAZ)**, Akçağ Yay., Ankara 2000, Cemal KURNAZ'ın önsözü ve s.39-41; Cemal KURNAZ, **Ahmet Talat Onay**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s.67-70; Ömür CEYLAN, **Bağ Bozumu –**

Bilindiği üzere klasik Türk edebiyatına ilk tepki “Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir” adlı makalesiyle Namık Kemal’den gelir. Bu makale “*yeninin eski edebiyata karşı ilk edebî beyannamesi olma değerini taşımaktadır*” (Akün, 2006:373). Namık Kemal’in bu metinle klasik edebiyatımıza yönelttiği sert eleştiriler zamanla başka taraftarlar da bulur. Bu taraftarlardan biri olan Ziya Paşa’nın tavrı değiştirerek “Harâbât”ı yayımlamasının ardından da yeni bir edebiyat getirmek isteyen grupla klasik edebiyatı devam ettirmek isteyenler arasında bir tartışma ortamı oluşur (Kahraman, 1996:13). Tartışmanın tarafları vezninden diline, kaynağından muhtevasına kadar klasik edebiyatın bütün yönlerini tartışmaya başlarlar. Tartışmaların yoğunlaştığı hususlar şunlardır: “*Divan edebiyatının hayal dünyası dar ve gerçekle ilgisizdir. Konular beşerî duygu ve düşünceleri yansıtmaz. Sosyal hayattan kopuktur. Kuralcı ve mazmuncudur; başlangıcından bitimine kadar hep aynı şeyler tekrarlanmıştır. Samimi değildir, caize edebiyatıdır. Toplum ahlâkını bozucu niteliktedir. Dil ve işlenen konular bakımından millî değildir. Dinî ve dar bir edebiyattır*”(Macit, 2006:20).

Biz bu çalışmada Ahmet Talât Onay’ın söz konusu eserinde yer alan ve klasik Türk edebiyatının tartışma konuları kapsamında değerlendirilebilecek görüşlerini, bugüne kadar klasik Türk edebiyatı tartışmaları üzerine yapılmış çalışmalarda da yer alan bazı başlıklar altında inceleyeceğiz. Dil, Gayrimillîlik ve Taklitçilik, Mevcilik-Mahbupçuluk, Câize Edebiyatı, Mazmunculuk, Kelime Oyunculuğu ve Şairler Hakkında Değerlendirmeler başlıkları altında önce tartışmaların genel çerçevesini çizecek, sonra Ahmet Talat Onay’ın görüşlerine yer vereceğiz.

Dil

Klasik Türk edebiyatıyla ilgili tartışmaların başlangıç noktasını dil meseleleri oluşturur. “*Tanzimat sonrasında edebiyat öncelikle ve özellikle dil problemi olarak ele alınmıştır. Eski edebiyata şuurlu ilk tenkitleri yönelten Namık Kemal’in hareket noktası da, dil meselesi olmuştur*”(Erbay, 1997:266).

Dil ile ilgili tartışmalarda taraflardan biri Arapça ve Farsçadan alınan kelime, terkip hatta kurallar sebebiyle tartışmayı klasik edebiyatın dilinin Türkçe olmadığı noktasına vardırıırken diğer taraf da bu dilin gayet zengin, işlenmiş ve üstün bir dil olduğunu savunur. Örneğin Recaizade Ekrem, o dönemin şartları gereği olsa da, klasik şairlerimizi, eserlerini ifrata varacak derecede süse boğarak kendilerinden başka kimsenin anlayamayacağı bir hâle

getirdiklerini söyleyerek eleştirir. Klasik edebiyatı bu hâliyle de havas için oluşturulmuş bir edebiyat olarak görür (Erbay, 1997:279). Ömer Seyfettin ise Türklerin biraz okumuş olanlarının ellerine kalem alınca Arapça ve Farsça lügat paralamaya; Arapça, Farsça terkipler yapmaya kalktıklarını ve “bir marifet yapıyoruz” zannettiklerini, altı asırdan bu yana edebiyat ve ilim adına Türkçe bir satır bile yazılmadığını iddia eder (Özdemir, 2010:290).

Diğer tarafta Osmanlıcanın muazzam bir dil olduğu kanaatinde olanlar, hatta klasik edebiyatın anlaşılama sebebinin sadeleştirme çabaları olduğunu söyleyerek bu faaliyetlerin karşısında yer alanlar bulunmaktadır. Ziya Paşa Harâbât mukaddimesinde Türk dilinin Farsçayla karşılaşmadan önce mükemmel bir dil halinde varlığını devam ettirdiğini, Farsçadan aldığı unsurlar ile daha da olgunlaştığını ifade eder (Erbay, 1997:277). Ziya Paşa’dan sonra da Türk dilinin Arapça ve Farsçadan aldığı kelimelerle gelişip zengin bir dil haline geldiğini söyleyerek tartışmaya bu taraftan katılan pek çok isim olmuştur.

Dil tartışmalarının “milli edebiyat” tartışmalarıyla birlikte yürütüldüğü 1930-1940 yılları arasında klasik edebiyata milli edebiyat gözüyle bakmayıp, onun dilini yabancı görenler yanında bu edebiyatın dilinin Türkçe olduğunu, her şeye rağmen Türkçe kuralların geçerli olduğunu, Arapça ve Farsça kelimelerin onun varlığında eridiğini ileri sürenler de olmuştur (Kahraman, 1996:178). Aynı zamanda bu dönem Türkçenin sadeleştirilmesi ile ilgili en yoğun çalışmaların olduğu bir dönemdir. Türkçenin sadeleştirilmesi hususunda daha verimli sonuçlar elde edebilmek için kurulan Türk Dil Kurumu, dil tartışmalarında belirleyici ve yönlendirici bir etki yapmıştır (Kahraman, 1996:175).

Ahmet Talât Onay’ın, on yıllık bir çalışmanın ardından 1941’de tamamladığı, ETEM’de dil ile ilgili görüşlerine “Gözlük” maddesinde rastlıyoruz. Yazar bu maddede örnek olarak verdiği beyitlerden birinde “gözlük” yerine “ayneyk” kelimesinin kullanılmasından hareketle beytin sahibi Sâmî’nin şahsında klasik edebiyatın dilini eleştirir.⁴ Sâmî’nin “gözlük” kelimesinin Arapçası olan “ayneyk”i daha asil görmesini gaflet olarak değerlendiren Onay, bunun gibi yanlış görüşler nedeniyle Türkçe kelimelerin yerini yabancı kelimelerin aldığını söyler. Ona göre Arapça ve Farsça kelimelerin çok fazla kullanılması klasik edebiyatın dilini anlaşılma hale getirmiştir. Yazarın bu konudaki “*Dikkat edilirse şiirlerimiz ibtidâlarında temiz Türkçe ile yazılırken sonraları Arapça, Farsça kelimeleri fazla almak yüzünden anlaşılması güç lisanla yazılmaya başlanmıştır. Lisanın bu tabii çığırından çıkması Türkçenin zararına ve inkişaf edememesine sebep olmuştur* (Onay, 2000:220)” şeklindeki ifadelerinden yabancı kelimelerin aşırı olmamak kaydıyla kullanılabilceği gibi bir anlam çıkartmak da

⁴ Ayneyk takıp dîde-i gam-dîdene Sâmî
Dik dik niçin ol meh-veşe dört gözle bakarsın (Sâmî)

mümkündür. Ancak ifadelerinde devrin hâkim görüşü ve kendi siyasi duruşu baskındır. En net şekilde klasik Türk şiiri ve şairlerini eleştirdiği konulardan biri dil olmuştur.

Onay, Darülfünun'daki öğrencilik yıllarında hocalarının etkisiyle Türkçülük fikrini benimsemiş ve hayatının sonuna kadar bu fikrin savunucusu olmuştur. Hatta yazarda Türklük şuurunun uyanması da Türkçe üzerinden gerçekleşmiştir. Yazar “Nasıl Türkçü Oldum-3” adlı makalesinde bu hatırasından ve hocalarının Türkçe konusundaki hassasiyetlerinden bahseder.⁵ Böyle bir terbiyeden geçmiş biri olarak klasik Türk şiirinin dili hakkında olumsuz bir tavır takınması çok normaldir. Fakat eserinin başına dil meselesinde gelinen durumu tersinden eleştiren Tahir Olgun'un takrizini, belki de vefa duygusuyla, koymaktan da çekinmemiştir.⁶

Gayrimillîlik ve Taklitçilik

Edebiyatımızda millîlik tartışmaları konu, dil ve şiirdeki ölçü meselelerini kapsamaktadır. Millî edebiyat kavramını ise “*Türk edebiyatına Genç Kalemler dergisi kazandır(mıştır)*” (Kahraman, 1996:114) . Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âtî'nin tutumlarıyla edebiyatın dil ve ölçüde aruz ve terkip yanlısı oluşu, konu bakımından da Fransız edebiyatına benzemesi sonucunda bu kavram; konuşulan dili, hece ölçüsünü ve Türklerin kendilerine ait bir dünyayı kullanan edebiyat anlamında gündeme gelmiştir (Kahraman, 1996:114). Bu anlamda klasik Türk edebiyatının da millî olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Klasik Türk edebiyatını millî bir edebiyat olarak değerlendirenler, eseri meydana getiren sanatçının mensubu olduğu toplumu esas alırlar. O kişi hangi toplumun mensubuysa eseri o toplumun millî edebiyatına aittir. Bu görüşe “sanat ve edebiyat sınırları içinde olma” hususunu da ekleyen Hüseyin Cahit konuyu doğrudan klasik Türk edebiyatı bağlamında değerlendirmese de millî edebiyatın sınırlarını çizer ve bu sınırların içine klasik Türk edebiyatı da girer: “*Millî edebiyat demek mutlaka köylüden, avamdan vatandan, Türklük*

⁵ Bkz. Kurnaz, Cemal, **Ahmet Talat Onay**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s.192-194.

⁶ Bu parlak hizmeti yüzünden onun

Artık anlaşıp dedeyle torun
Sarmıştı acâyip bir hâl ki yurdu
Yeniler eskiyi anlamıyordu
Çünkü anlatacak yoktu vâsıtâ
Mâziden kopmuştu sanki râbıtâ
Torunu yabancı büyükbabaya
Konuşmak kalmıştı pandomimaya
Eskiden yeniye bir söz gelince
Sanıyordu onu başka bir dilce
Muhterem üstâda Hak ecrin vere
Geçmiş tanıttı şimdikilere... (Onay, 2000:49-50)

idealinden, eski Türklerden harpten ve hürriyetten bahseden edebiyat demek değildir. Bir eserin sanat ve edebiyat hudutlarından içeri girmiş olması kâfidir. Benim milletimden ve vatanımdan olan her Türkün edebî eseri, benim için millî edebiyattır” (Kahraman, 1996:123-124).

Klasik Türk edebiyatının millî olamayacağı düşüncesi yabancı edebiyatların etkisiyle açıklanır. Agâh Sırrı Levend’e göre dili yabancı dillerin tesiriyle orijinalliğini kaybetmiş veznini, şeklini, hatta fikirlerini, telakkilerini ve imajlarını yabancı edebiyatlardan alan bir edebiyata millî edebiyat denilemez (Kahraman, 1996:120). Bu açıdan bakıldığında Ahmet Hamdi Tanpınar’ın klasik şiirimizdeki Fars etkisiyle ilgili sözleri de millîlik açısından değerlendirilebilir. Çünkü ona göre klasik şiirimizde belli bir vakayı anlatan şiirler dışında bize ait bir şey yoktur. Tanpınar’ın konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir: *“Eski şiir Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz, onun yarı tarihi ve çok İslamlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır... İstanbul ve İstanbul sayfyelerinin dışında bize ait şeylerden adeta sakınan bu edebiyatta Arabistan coğrafyası imparatorluğun bir parçası olmaktan ziyade kültür veya din ile ilgili olarak mevcuttur... Mitoloji ise doğrudan doğruya ‘Şehname’ den, büyük masallardan ve Arap kültüründen alınmıştır* (Tanpınar, 1997:4-5).

Ahmet Talât Onay, ETEM’de klasik Türk şiirindeki Fars etkisine tam da bu noktadan itiraz eder. “Acem Kahramanları” maddesinde şairlerimizin Türk erlerini İranlı kahramanlara benzetmesini eleştirir ve bu konuda uzun uzun mütalaalarda bulunur. Ona göre Türklerin kahramanlık açısından bir benzetilen unsura ihtiyacı yoktur. Zira bu özellik Türklerde fazlasıyla mevcuttur. Buna rağmen Türk erleri kimi hunhar, kimi ayyaş İran hükümdar ve kumandanlarına benzetilmiş, hatta bu durum beğenilen bir özellik olarak şiirlerde yer almış, kimse bu duruma itirazda bulunmamıştır. Yazar Acem kahramanlarını, övülen kişiyi onlardan daha üstün göstermek için zikreden şairleri de unutmaz. Fakat bu şairlerin eserlerinde bile Acem kahramanlarının üstünlüğü konusundaki yaygın kanaatin ağırlıklı olduğunu belirtir. Oysa *“Türk erlerini Acem kahramanlarına benzetmekle memduha en büyük hakaretler yapıldığının kimse farkına varmamıştır.”* (Onay, 2000: 62)

Onay “farkına varmamak” ifadesiyle eleştirinin dozunu biraz hafifletmiş görünse de maddenin sonunda açtığı “Mütalaa” bölümünde eleştirilerine bıraktığı yerden devam eder. Şairlerimizin örnekleri kendi tarihinden seçmemiş olması bizi kendi “Şehnâme”mizden mahrum bırakır: *“Şairlerimiz Acemlerin merhum ve mübalağalı şahıslarını müşebbehünbih yapacaklarına, Türk kahramanlarını, Türk büyüklerini ele alsalardı hîn-i hâcette okunacak, iftihar duyacak hamâsî şiirlerimiz ve bir Şehnâmemiz olurdu”* (Onay,2000:66). Onay’a göre

bizim dünyaya sığmayan kahramanlarımız yanında şarap mucidi Cem, yaban eşiği avcısı Behrâm gibi İranlı şahsiyetlerin yüceltilmesi acınacak bir faciadır. Yazar konuyla ilgili görüşlerini Şeyyad Hamza ile örneklendirir. Şeyyad Hamza'nın bir şiirinde Salsal, Zâl, Âd, Şeddâd, Keyhüsrev, Behrâm, Kubâd, Kistrâ, Fağfûr, Kayser, Cemşîd, Nerîmân, Sührâb, Cem, Sam isimlerinin geçtiğini, bunları tanımak için Şehnâme'yi okumak, İran mitolojisi ve tarihini bilmek gerektiğini belirtir ve devam eder: “*Şeyyad Hamza'nın yaşadığı devirde Anadolu'da parlak bir Türk hükümeti doğarken İran sönüklüğünü, uyusukluğunu muhafaza ve günden güne sükût ediyordu*” (Onay, 2000:66).

Onay ayrıca bu durumun kahramanlarla da sınırlı kalmadığını, şairlerimizin de kahramanlarımızla aynı kaderi paylaştığını ifade etmektedir (Onay, 2000:66).

Ahmet Talât Onay'ın mütalaa bölümünde sarf ettiği bir cümle dikkat çekicidir. O “*Acem kahramanlarının isim ve menkibelerine Anadolu Türklerinin ilk eserlerinden başlayarak zamanımıza kadar gelen bütün eserlerde tesadüf olunur*” (Kahraman, 1996:66) diyerek dönem eleştirisi yapmaktan ziyade Türk edebiyatına yönelik genel bir eleştiri yapmış olur. Fakat o bir yanlışın karşısındadır. Bu yanlış da uzun uzun açıkladığı ve çok sayıda beyitle örneklendirdiği üzere klasik edebiyatta ziyadesiyle mevcuttur. Sonuçta millîlik tartışmasının sınırları içerisine dâhil edilebilecek bu görüşleriyle, bu hususta klasik Türk edebiyatına karşı olumsuz bir tavır takınmış olur.

Meycilik-Mahbubçuluk

Klasik Türk edebiyatıyla ilgili tartışmalarda “mey”, “mahbub” ile birlikte çok sık kullanılmış olması açısından tenkit konusu olmuştur (Özdemir, 2010:327). Bu kanaat Ahmet Talât Onay'ın eserinde de mevcuttur. Nitekim Onay, “Şarab” maddesinde, “*Divanlarımızın her sahifesi şarap mazmunu ile doludur. Bütün şairlerimiz;*

Bir şâire müntehâ-yı maksad

Bir şîşe şarâb u bir semen-had (Ziya Paşa) diye sayıklamışlardır” (Onay, 2000:415) diyerek durumdan şikâyetçi görünür.

Tartışmalarda “mey” ile “mahbub” sık kullanılmaları yanında ahlâka yaptıkları olumsuz etkiyle de gündeme gelmiştir. Ali Suavi divanların ahlâkı bozduğundan bahsederken divanların kötü ahlâk, işret ve aşk gibi şehvetler ve nefsanî lezzetlerle dolu olduğunu söyler. “*En fenası şurası değil mi ki, birtakım bekrî ve mahbûb, dost ve zampara heriflerin çapkınlık lakırdılarını, güya ilim ve zerafet ve marifetmiş itikadiyla okudum*” (Erbay, 1997:400) derken sevgilinin cinsiyeti meselesine de işaret etmiş olur.

Sevgilinin cinsiyeti meselesi öncelikle ve özellikle Nedim üzerinden tartışılır. Halit Fahri ve Kâzım Nâmî, Nedim'in şiirlerinde “homosexuelle” duygulara yer verdiği düşüncesindedirler. Halit Fahri “*Nedim'deki 'homosexualite' bile başlı başına feci bir piyes mevzuu teşkil edebilirdi: Mesela Fransız temaşa muharriri H. Lenomand'ın 'L'homme et ses Fantomes piyesinde olduğu gibi... Okursanız anlarsınız, o ne ruh faciasıdır, o ne sefalettir.*” (Kahraman, 1996:272) diyerek bu konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur.

Mahbupçulukla ilgili olarak gelinen noktada farklı görüşler bulunmaktadır. Ali Nihat Tarlan, bu konuyu kadının hayata girmemesiyle açıklar (Tarlan, 1981:119). Ömer Faruk Akün de eski cemiyette erkeğin kadına karşı duygularında aleniyete müsaade etmeyen ahlâk anlayışından bahseder (Akün, 421). Fakat Akün'ün üzerinde durduğu iki husus Türk gulâmları etrafında teşekkül eden aşk geleneği ile tasavvufun aşk ve güzellik anlayışıdır. Akün Arap ordularında istihdam edilen, fizik güzellikleri ve dürüst karakterleriyle dikkat çeken Türk gençlerinin askerlik dışında içki ve eğlence meclislerinin de elemanı olduklarını belirtir (Akün, 416,419). Fakat Akün'e göre sevgilinin erkek hüviyetinde görülmesinin asıl sebebi Allah'ın insanda ve güzel insan çehresinde aksettirdiği kendi güzelliğine karşı duyulabilecek en saf ve en gerçek aşk olan platonik aşk anlayışıdır. Tasavvuftaki, Eflatun'un Phaidros'una da çıkan ve araya cismani zevk ve duyguların karışmadığı, bu saf ve gerçek aşk ise kadın varlığına değil genç erkek çocuga yönelik olduğunda mümkündür (Akün, 419). Cihan Okuyucu ise “Divan Edebiyatı Estetiği” adlı kitabının ilgili bölümünde bütün bu görüşlere yer verdikten sonra konunun toplumsal gerçekle ilgi derecesini sorgular. Kınalızade'nin “Ahlâk-ı Alâî”sinden aktardığı bölümlerin ardından dönem şairlerinin toplumun ahlâk standartlarının biraz dışında olduğu şeklinde bir düşüncenin zuhurundan bahseder. Yine Riyazî tezkiresinde başta İshak ve Âşık Çelebi olmak üzere bazı şairler hakkında da bu tip rivayetlerin varlığından söz eder. Bu tür konuların mahallileşme akımına bağlı olarak özellikle mesnevilerde yaygınlık kazanmasının XVII. asırdan sonra cemiyet hayatındaki dejenerasyonla ilgili olabileceğini söyler (Okuyucu, 2006:221-222).

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu meseleye ETEM'de “Kadın” başlığı altında değinildiği görülür. Onay eski şairlerimizde kadınla ilgili mazmunların azlığından söz eder: “*Eğer allık, düzgün, sürme, vesme, rastık, kına, yaşmak gibi kadına ait sözler olmasa bunları kadınlar için söylenmiş olarak kabul etmek çok zordur.*” (Onay, 2000: 270)

Onay sevgilinin cinsiyetinin erkek olmasıyla ilgili ne bir tasavvufi anlayıştan ne de kadının cemiyet hayatındaki yerinden bahseder. Onay, eski şairlerimizde kadından kaçınma meselesinin çokluğuna değinir. Yazar, durumu “içtimâî dalâlet” olarak nitelendirerek,

gerçekliği yönünde görüş bildirmiş olur. Aşağıdaki beyitleri de bu "içtimâî dalâlet"e örnek olarak verir:

Bakmazam rûy-i nigâre gül-i âl olsa dahi
Zene meyl eylemezem kaht-ı ricâl olsa dahi (Neylî)

Zene etmezem nazarı duhter-i rezden gayrı
Hâsılı merd olanın himmeti merdâne gerek (Lâedrî)

Onay bu örneklerle klasik şiirimizde "homosexualite"nin varlığını kabul eder; fakat "içtimâî dalâlet" nitelemesiyle klasik şiiri bir yansıma alanı olarak görür.

"Teserrî" maddesinde bu konuya tekrar dönen yazar, toplumda bekârlığı sultanlık olarak nitelendiren boşboğazların kadından uzak durmayı ve nefreti tavsiye ve ifade eden şiirleri delil olarak gösterdiklerinden bahseder. Onay bu ifadeleriyle bu sefer de edebiyatın toplum üzerindeki etkisine işaret etmiş olur. Sonuçta hangi yönden bakılırsa bakılsın bu durum Onay'a göre dalâlet/sapkınlıktır. "*Bu şiirler arasında hicap duyulmaksızın okunabilen pek azdır*" (Onay, 2000:439) ifadesiyle de konuyla ilgili rahatsızlığını ortaya koymuş olur.

Onay'ın söz konusu maddede şairleri eleştirdiği asıl husus teserrî uygulamasıdır. Teserrîyi erkeklerin kul, köle; kadınların câriye, halâyık olarak alınıp satılmaları şeklinde tanımlayan yazar, Nâbî ve Sünbülzâde Vehbî'nin şiirlerinden örnekler vererek oğlunu cariye alıp değiştirmeye teşvik eden şairlerin zihniyetini eleştirir. Üstelik bu tavsiyeyi yapan şairlerin ulema zümresinin ileri gelenlerinden olduğunu söyleyerek durumun vahametini ortaya koyar.

Caize Edebiyatı

Klasik Türk edebiyatının en fazla eleştirilen tarafı, şairlere sağladığı gelir ve imkânlar sebebiyle methiyenin yaygın formu olarak kasideler olmuştur. Kasidelerin methetme yoluyla caize almak için aracı olarak kullanıldığı, bunun da bir çeşit "dalkavukluk" olduğu yönünde suçlamalar yapılmıştır. Kasideler övüleni üzerinde olmayan özelliklerle anlatarak bir menfaat aracı haline gelmiştir (Kahraman, 1996:317). Şairlerimiz bu hususta bir taraftan "meddahlık", "dilencilik", "samimiyetsizlik" gibi nitelermelerle suçlanırken diğer taraftan "telif ücreti" ve "sanat kaygısı" gibi gerekçelerle haklı bulunmuşlardır (Erbay, 1997:389; Özdemir, 2010:456,458; Kahraman, 1996:317,318).

Ahmet Talât Onay'ın ETEM'de açtığı maddelerden biri "Câize"dir. Yazar, bu maddede kasidelerin caize elde etmek için yazılışından bahseder. Onay'ın bu maddede söyledikleri suçlama veya savunma maksatlı değildir. Daha çok bir durum tespiti söz

konusudur. Konunun ulaştığı boyutlar Onay'ın tespitleriyle ifade edilir. Buna göre şairler caize elde edebilmek için her fırsatı değerlendirir ve bir kaside yazarlar. Hatta bu kasidelerin önceden isimsiz olarak hazırlandığı, gerektiğinde isim ilave edilerek sunulduğu söylenir. Kimi zaman da şairler kasidelerin bazı yerlerini değiştirerek gözlerine kestirdikleri kişiye sunarlar (Onay, 2000:133-134).

Ahmet Talât Onay, ayrıca “Diş Kirası” maddesini açıklarken bu tabirin diyiş kirası, yani caizeye karşılık gelecek şekilde kullanılmış olabileceğini söyledikten sonra klasik şairlerimizin kasidelerine karşılık aldıkları caize gibi halk şairlerimizin de muamma hallederken ortamda hazır bulunanlardan ileri gelenleri methederek bahşiş topladıklarını söyler (Onay, 2000:172). Bu ifadelerden yazarın halk şairlerimizin topladıkları bahşişi klasik şairlerimizin aldıkları caizenin bir başka alandaki karşılığı olarak gördüğü anlaşılır.

Mazmunculuk

Klasik Türk edebiyatında “mazmunculukla” ilgili ileri sürülen görüşler arasında bu edebiyatın bir “mazmunlar edebiyatı” oluşu ve bu mazmunların anlaşılmazlığı meselesi de bulunur. Ahmet Talât Onay'ın “*Divanlarımızdaki gül-bülbül, şem'pervâne, Leylâ-Mecnûn, Ferhâd-Şîrîn, serv-fâhte, kumru-çenâr mazmunlarını hâvî satırlar çıkarılsa geriye pek az bir şey kalır*” (Onay, 2000:130) şeklindeki ifadesi, daha önce değindiğimiz şarap mazmunlarının çokluğu meselesiyle birlikte düşünüldüğünde, klasik edebiyatın belli başlı mazmunlar etrafında döndüğü yönündeki düşüncüyü teyit eder niteliktedir. Bununla birlikte ETEM'de mazmun konusunda dikkatimizi çeken asıl husus Ahmet Talât Onay'ın mazmunların anlaşılmazlığı hususundaki şikâyetidir. Yazar, eserin önsözünde;

Çeke mazmûnunu fehm etmede bir nûkte-şinâs

Ne kadar dikkat ederse o kadar renc-i elîm (Nef'î) beytini divanları okurken yaşadığı sıkıntının bir ifadesi olarak zikretmiştir. Bir divanı bile sonuna kadar anlayarak okumanın zorluğunda bahseden Onay, mazmunların etraflıca halledilmedikçe deli saçmasından farkı olmadığını söyleyerek bunları izah etmek için çektiği sıkıntıyı dile getirmiştir.

Kelime Oyunculuğu

Klasik edebiyata yöneltilen “kelime oyunculuğu” suçlamasının ardında edebî sanatların eleştirisi veya fazlalığı gibi bir düşünce bulunmaktadır. Bu konudaki suçlamalara göre klasik şiirimiz bir şey anlatamamıştır. Klasik şairlerimiz yalnızca kelime oyunları yapmışlar ve çoğu zaman manayı feda etmişlerdir. Bu suçlamalara karşı çıkanlar ise kelime oyunları ile sözün güzelleştirildiğini savunmuşlardır (Kahraman, 1996:291-296).

Ahmet Talât Onay, “Laf Oyuncakları” başlığı altında “*Eski şairlerimiz taze mazmun bulamadıkları zaman lâf oyuncakları yaparlar, bunları sanat eserleri sayarlar ve hünerlerinden dolayı gurur duyarlarmış*” (Onay, 2000:310) der. Onay’ın bu ifadesinden edebî sanatlar yoluyla oluşturulan laf oyuncaklarını, şairlerin orijinal bir mazmun bulamadıklarında sığındıkları bir liman gibi gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ifadeyle klasik şairlerimizin aksine bunları sanat eseri olarak görmediğini sezdirse de bu konudaki fikrini, Nabi’nin kelime oyuncaklarıyla oluşturulmuş şiirlerine “saçma” diyerek açıkça ifade etmiş olur (Onay, 2000:343).

Şairler Hakkında Değerlendirmeler:

Ahmet Talât Onay, ETEM’de ele aldığı maddeleri açıklarken çok sayıda şairden örnek beyitlere yer vermiştir. Verdiği örnek beyitler vesilesiyle de kimi zaman söz konusu şairlerle ilgili fıkra ve anekdotlara yer vermiş kimi zaman da açıkladığı konuyla alakalı olarak şairler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ahmet Talât Onay’ın ETEM’de hakkında görüş bildirdiği şairlerden biri Nedim’dir. Onay’ın, Nedîm hakkında söylediklerinde kendi Türkçü duruşunun etkisi görülür. Tanzimat’tan sonra yapılan değerlendirmelerde Nedîm, şiirlerinde yerli unsurlara yer verdiği ve taklitçilikten kaçındığı söylenerek “millî şair”, “medenî bir Türk” gibi nitelemelerle anılmıştır (Özdemir, 2010:584). Fakat Onay romantik olarak da adlandırabileceğimiz bir tavırla Nedîm’in Türkçü olduğunu söylemiştir. “Acem Kahramanları” maddesinde şairlerimizi, Türk erlerini Acem kahramanlarına benzettikleri için eleştiren Onay, Nedim’i bu kahramanlar karşısında Ali Paşa ve Damad İbrahim Paşa’yı yücelten şiirlerinden hareketle, mutaassıp bir Türkçü olduğu gerekçesiyle över. Nedim’in hece veznini klasik edebiyata soktuğunu ve Moğol ve Kara Tatarları eleştiren şiirlerinin bulunduğunu söyleyerek bu görüşünü kuvvetlendirir: “*Nedim, bütün çapkınlıklarına rağmen –kim ne derse desin mutaassıp bir Türkçüdür. Parmak hesabıyla şiiri divan edebiyatına sokmuş; kendinden sonra hece vezniyle şiir yazan Âkif Paşa ve emsali divan şairlerine o rehber olmuştur. Ali Şir Nevâî’ye nazire söylediği halde Moğol ve Kara Tatarları da iğnelemekten çekinmemiştir*” (Onay, 2000:66)

Ahmet Talât Onay’ın ETEM’de Türklük duygusuyla öne çıkarttığı isimlerden biri de Fuzûlî’dir. Yazar yine “Acem Kahramanları” maddesinde Anadolu Türklerinin ilk eserlerinden itibaren kendi zamanını da dâhil ederek bütün Türk eserlerinde Acem kahramanlarının isim ve menkıbelerine rastlandığını söyler. Fakat bu duruma bir istisna olarak Fuzûlî’yi gösterir ve onu “koca Türk” nitelemesiyle yüceltir. Onay, Fuzûlî’nin bu

tutumundan Acemlere ait asılsız rivayetleri önemsemediği veya Acemlerden nefret ettiği gibi bir sonucun çıkarılabileceğini söyler. Fuzûlî'nin Şah İsmail adına yazdığı “Beng ü Bâde” mesnevisinde hükümdar hakkındaki övgülerinin ise zorunluluktan kaynaklandığını belirtir: *“(Acem Kahramanlarının isim ve menkıbelerine)Yalnız Fuzûlî’de tesadüf edilememesi bu koca Türkün Acem hurâfâtına ehemmiyet vermediğini, yahut onlardan müteneffir olduğunu gösterir. Beng ü Bâdesinin Şâh İsmail nâmına yazılması, bu hükümdâr hakkında medhe müteallik birkaç beyit söylemesi mütâlaayı cerhedemez. Çünkü metbû’u hakkında bu kadarlık olsun medhte bulunması zarûrî idi”* (Onay, 2000:66).

Yapılan değerlendirmelerde pek çok ismin en büyük şairimiz olduğu hususunda birleştiği Fuzûlî, şiirlerindeki ıstırap, elem ve Leyla ve Mecnun mesnevisindeki başarısı dolayısıyla da sıkça söz konusu edilmiştir. Onay da eserinde birer cümleyle de olsa bu meselelere değinmiş, “Âh” maddesinde *“Şairlerimiz arasında en müessir âh çeken Fuzûlî’dir”* (Onay, 2000:76) derken “Mecnûn-Leylâ” maddesinde *“Bizde Fuzûlî’nin eseri Arap ve Acem’dekilerden de üstündür”* (Onay, 2000:322) diyerek konuyla ilgili kanaatini ortaya koymuştur.

Onay’ın ETEM’de hakkında en fazla görüş bildirdiği şair Nâbî’dir. Eserinde Nâbî’yle ilgili bir madde de açan Onay, şair hakkında zaman zaman hakaretamiz sözler de sarf eder.⁷ Yazar açtığı maddede Nâbî’nin yaşadığı dönemdeki şöhretini çağdaşı şairlerin Nâbî’yi öven beyitleri vasıtasıyla ifade eder. “Nâbî gibi söyler” sözünü de onun şöhretine delil olarak gösterir. Nâbî’nin hikemiyyât vadisinin en büyük temsilcisi olduğunu ifade ettikten sonra *“Bir zamanlar şiirlerine nazireler söylemek moda olmuş, hatta kelime oyuncaklarından mürekkep saçmaları bile bir iltifat ve tanzire şayan görülmüştür”* (Onay, 2000:343) diyerek şiirlerine olan ilginin derecesine dikkat çeker.

Nâbî “Teserrî” maddesi açıklanırken şiirlerinin içeriği dolayısıyla da değerlendirilir. Onay, daha önce de değindiğimiz, bu maddede kadınları bayağı bir mal veya bir meta yerine koyarak oğlunu cariye alıp değiştirmeye teşvik eden şairlerin zihniyetini eleştirir ve bu uygulamayı ahlâkî açıdan sorgular. Onay’ın açıklamalarına örnek olarak verdiği beyitler Nâbî ve Sünbülzâde Vehbî’ye aittir.⁸ Bu itibarla Onay’ın sözlerinin doğrudan muhatabı bu iki şairdir. Onların bu uygulamayı teşvik eden söylemleri toplum üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

⁷ Bkz. Ahmet Talat Onay, **age**, s.128, 315.

⁸ İzdivâcında taharrî ile (eyle)
Sakin evlenme teserrî ile (Nâbî)

Ukalâ anda taharrî eyler
Ekseri meyl-i teserrî eyler (Sünbülzâde Vehbî)

Ahmet Talât Onay'ın hakkında değerlendirme yaptığı bir diğer şair de Nâilî'dir. Yazar, “Şehnâme” maddesinde şairlerimizin Şehnâme'yi ve kahramanlarını küçümsemelerine Nâilî'nin bir beytini örnek olarak verdikten sonra Nâilî'nin şiirleriyle Firdevs-i Tûsî'nin eserini karşılaştırır. Her iki şairin de kendi edebiyatları açısından önemine işaret eden Onay, iki şairin eserleri arasındaki farkı şu şekilde ifade eder: “*Firdevsî-i Tûsî'nin eseri kendi vadisinde ve İran edebiyatında bir varlıktır. Nâilî'nin şiirleri ise Türk edebiyatı için iftihar vesikasıdır. Firdevsî muhayyel kahramanlarının şecâat ve hamasetinden bahs etmiştir. Nâilî ise hayrete şayan gazeller terennüm eylemiştir. Bu itibarla eserlerinin Şehnâme mertebesinde tantanalı veyahut Şehnâme'nin Nâilî'nin gazelleri derecesinde fikrî ve hissî olmaması pek tabiidir*” (Onay, 2000:422).

Onay ayrıca “Yunus” maddesinde şiirleri millete hitap ettiği için millet tarafından beğenilen Yunus Emre'yi klasik şairlerimizin çekemediklerini söyleyerek şairler hakkında genel bir değerlendirmede bulunur. Yazar bu sözleriyle aynı zamanda klasik Türk şiirinin halktan uzak olduğu şeklindeki görüşe de işaret etmiş olur: “*Millete hitap ettiği için milletçe beğenilen ve sevilen Yûnus'u divan şairlerimiz çekememişlerdir. İzzet Mollâ da bu çekememezliğe işaret ediyor. Fakat şiirlerinin –Yûnus'un şiirleri gibi- pîrlerin himmetiyle söylendiğini bildirerek Yûnus'a hüürmet etmiş ve kudsiyet vermiş oluyor*” (Onay, 2000:465).

Sonuç

Klasik Türk şiiri Namık Kemal'den itibaren uzunca bir zaman pek çok yönüyle tartışılmış ve sert eleştirilere maruz kalmıştır. Ahmet Talât Onay'ın ETEM'de klasik Türk şiiri ve şairleriyle ilgili yer verdiği görüşleri de Tanzimat'tan sonra klasik şiirin çok tartışılan dili, millî olup olmadığı, mey ve mahbup edebiyatı oluşu, caize meselesi, mazmunculuk ve kelime oyunculuğu konularıyla ilgilidir. Onay'ın bu görüşlerinin çoğu da klasik Türk şiirine yöneltilen eleştirilerle paralellik göstermektedir. Fakat Onay, bu eseri klasik edebiyatımızı gençlere tanıtmak için, dolayısıyla bu edebiyatın unutulmaması için yazmıştır. Bu itibarla eserin yazılış amacı ile Onay'ın görüşleri arasında bir çelişkiden söz edilebilir. Biz bu çelişkinin, Tanzimat'la birlikte içerisinde bulunduğu medeniyet dairesini değiştiren ve bunun neticesinde yeni değerlerle şekillendirilmeye çalışılan bir toplumda dönem aydınının yaşadığı ikilemeyle açıklanabileceği kanaatindeyiz. Ayrıca Onay'ın görüşlerinde, bazı maddelerde de değindiğimiz gibi, siyasi duruşunun etkisi göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

AKÜN, Ö. Faruk (1994), “Divan Edebiyatı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 9., İstanbul, TDV Yayınları, s.389-427.

AKÜN, Ö. Faruk (2006), “Nâmık Kemal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 32., İstanbul, TDV Yayınları, s.361-378.

ERBAY, Erdoğan (1997), Eskiler ve Yeniler, Erzurum, Akademik Araştırmalar.

KAHRAMAN, Mehmet (1996), Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar, İstanbul, Beyan Yayınları.

KURNAZ, Cemal (1990), Ahmet Talât Onay, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

MACİT, Muhsin (2006), “Divan Edebiyatı Tartışmaları ve Gelenekten Yararlanma Sorunu”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Temmuz-Ağustos 2006, S.77-78, s.20-32.

ONAY, A. Talât (2000), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemal KURNAZ) , Ankara, Akçağ Yayınları.

OKUYUCU, Cihan (2006), Divan Edebiyatı Estetiği, İstanbul, L&M Yayınları.

ÖZDEMİR, Mehmet (2010), II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Divan Edebiyatı Tartışmaları, İstanbul, Timaş Yayınları.

TANPINAR, A. Hamdi (1997), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Yayınları.

TARLAN, A. Nihat (1981), Edebiyat Meseleleri, İstanbul, Ötüken Yayınları.